

ŠTÚDIE

VYBRANÉ OBDOBIA PROTITURECKEJ OBRANY BRATISLAVY S DÔRAZOM NA MESTSKÉ OPEVNENIE

JURAJ KUCHARÍK

KUCHARÍK, J.: Selected Periods of the Bratislava Anti-Turkish Defence with Emphasis on Urban Fortification. *Vojenská história*, 4, 18, 2014, pp 6-28, Bratislava. In the study, the Author focused on the development of Bratislava and its fortifications after 1526 when the Turks conquered and occupied Budapest and Bratislava became the capital of Hungary. On the basis of literature and prevaillingly the source materials, he monitors the fate of Bratislava and the projects for reinforcement, reconstruction and construction of new fortifications of the capital during the 16th and 17th century.

Subsequently, the paper takes a detailed look at the concept created by the renaissance builder, Giuseppe Priami, on redevelopment of the Bratislava fortifications and its parts, based on the detailed records from archival sources. The author also presents a brief biographical sketch on Priami.

At the same time, the contribution monitors the development of Bratislava fortifications in the course of the 17th century, partially reaching to the 18th century, when the fortifications started losing their significance. Nobody was taking care of them anymore and individual parts were used for example for housing.

The study represents a high quality contribution to the history of Bratislava and the military fortifications in Slovakia at the times of neighbourhood with the Turkish Empire, therefore I recommend it to be published in the *Vojenská história* magazine.

Military History. Slovakia. 16th and 17th century. Urban Fortification in Bratislava during Anti-Turkish Defence.

Bitka pri Moháči znamenala pre Bratislavu a jej obyvateľov viacnásobnú zmenu. Uhorsko sa stalo súčasťou habsburskej ríše, pričom Bratislava už v časoch sporu o trón medzi Jánom Zápoľským a Ferdinandom Habsburským sa postavila na stranu Habsburga. Nadalej ostala pohraničným mestom, obranu zo strany českého a rakúskeho panovníka viac nepotrebovala zabezpečovať, avšak aktuálna bola obrana zo strany proti Turkom. Po dobytí Budína v roku 1529 sa mesto stalo dôležitým bodom v protitureckej obrane Uhor-

ska. Bratislava sa stala v čase ohrozenia rakúskych krajín dôležitou obrannou pevnosťou na východ od Viedne.¹

Nové postavenie Bratislavy potvrdil uhorský snem 19. septembra 1536 zákonným článkom 49, v ktorom sa píše: „*Miestom spravovania kráľovstva (pokiaľ s Božou pomocou nebude kráľovstvo obnovené) sa stáva Bratislava.*“² Bratislava začala plniť vysokú úradnícku funkciu, ako hlavné mesto Uhorska, a dôležitú obrannú funkciu v čase protitureckých vojen. Na „lesku a sláve“ pridali mestu korunovácie, ktoré sa tu uskutočňovali od roku 1563. Do konca 17. storočia sa ich v meste odohralo dvanásť.³

Spomenuté udalosti poznačili zvýšenú obrannú pohotovosť mesta, ktorá sa prejavila novými opatreniami, nariadeniami a stavebným ruchom na mestských hradbách. Čo sa týka pevnostného staviteľstva, do služieb Habsburgovcov vstupovali fortifikátori z Apeninského polostrova so svojimi novými poznatkami.

Nové obranné nariadenia po roku 1526

Už v roku 1526 bola ustanovená mestská stráž na udržiavanie poriadku v meste a kontrole cudzincov, ktorí prichádzali do mesta. Remeselnícka výroba sa preorientovala prevažne na výrobu vojenských zbraní, vojenskej výstroje a pušného prachu.⁴ Ako príklad uvedme puškárstvo, ktoré sa pod vplyvom iných remesiel vyčlenilo, resp. špecializovalo, od polovice 15. do polovice 16. storočia. Zmena statusu Bratislavy po roku 1526 bola významným faktorom na rozvoj remesla. Bratislavskí puškári získali významnú časť odberateľov, čo ovplyvnilo kvantitu a kvalitu ich výrobkov.⁵

Kráľovná Mária po príchode do Bratislavy vydala 9. októbra 1526 nariadenie reagujúce na odchod bratislavských židov do neďalekého Hainburgu pred tureckým nebezpečenstvom. „*Tieto domy nech sa voľne predajú na dražbe a peniaze za ne získané nech sú vynaložené na opevnenie a obnovu tohto verného mesta,*“ rozhodla o opustených židovských domoch Mária.⁶ Odchod židov bol označený za zradu. Predať svoje domy museli aj tí, ktorí neutiekli, získané peniaze si mohli ponechať, ale z Bratislavy sa museli vysťahovať.⁷

Zlepšovali sa obranné podmienky. Upravili terén a zoťali stromy pred hradbami, na predmestiach zbúrali domy, na južnej strane, za mestskými múrmi, zrušili predsunuté opevnené body, tzv. tábory. Z dôvodu zníženia rizika požiaru boli strhnuté šindľové strechy z do-

¹ BAĎURÍK, Jozef. *Slovensko v zápase Ferdinanda I. o uhorskú korunu (1526-1532)*. Bratislava : Mistrál, 1988, s. 129.

² Uhorský snem určuje Bratislavu za hlavné mesto Uhorska In ČAPLOVIČ, Dušan et al (ed.). *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 183. ISBN 80-88878-43-8.

³ HOLČÍK, Štefan. *Korunovačné slávnosti*. Bratislava : Ikar, 2005, s. 16. ISBN 80-551-0948-6.

⁴ HORVÁTH, Vladimír – LEHOTSKÁ, Darina – PLEVA, Ján (ed.). *Dejiny Bratislavy*. Bratislava : Obzor, 1978, s. 94.

⁵ VALACHOVIČ, Pavol. Bratislavské puškárstvo v 16. a 17. storočí. In *Vojenská história*, 2007, roč. 11, č. 2, s. 22-23. ISSN 1335-3314.

⁶ TANDLICH, Tomáš. Listina uhorskej kráľovnej Márie Habsburskej o vyhnaní židov z Bratislavy z roku 1526. In *Acta judaica slovacae*, 1999, č. 5, s. 7-9. ISBN 80-8060-027-9.

⁷ HRADSKÁ, Katarína. *Židovská Bratislava*. Bratislava : PT Marenčin, 2008 s. 41-42. ISBN 978-80-89218-80-6.

mov a bašt.⁸ Okolo roku 1550 richtár, mešťanosta a mestská rada vydali prvý požiarly poriadok mesta. „*Ihned' po vypuknutí požiaru majú strážcovia zatvoriť mestské brány a na hradbách sa majú zostaviť podľa pokynov mestského kapitána stráže,*“ píše sa v 14. bode požiarneho poriadku.⁹

Dňom 16. decembra 1530 sa datuje nariadenie kráľovských vojenských komisárov. Prikázali bratislavskému mešťanostovi, richtárovi a radcom zbúrať dve kaplnky alebo kostoly sv. Michala a sv. Vavrinca za mestskými hradbami. Základiny mali byť prenesené do iných bratislavských kostolov v hradbách a získaný stavebný materiál sa mal použiť na vybudovanie mestských hradieb a opevnení.¹⁰ O mesiac neskôr, 16. januára 1531, kráľovskí vojenskí komisári zaslali obdobné nariadenie na zborenie kostolov sv. Michala¹¹ a sv. Vavrinca¹² za hradbami mesta, nakoľko by mohli poskytnúť Turkom vyhliadku do mesta v prípade obliehania Bratislavy.¹³ S listinou sa zachovali dva nákresy opevnení. Jeden zobrazuje úsek hradieb s tromi baštami, tromi arkierni a priekopou. Druhý náčrt je pôdorysom okrúhlejšej bašty s technickým popisom. Vonkajšie múry bašty boli projektované na hrúbku dvoch siah¹⁴ a mali pozostávať zo 6 alebo 7 strieľní.¹⁵ Z obdobných opatrení bol okrem spomenutých kostolov zbúraný aj kostol v podhradí, na ktorého mieste v roku 1661 postavili súčasný kostol sv. Mikuláša.¹⁶

V nariadení¹⁷ zo dňa 24. februára 1531 prikázal Ferdinand I. bratislavskému richtárovi a radcom, aby *pre dobro mešťanov a celého nášho kráľovstva vybudovali v blízkosti Dunaja opevnenia*¹⁸ proti Turkom. Ferdinand nakázal poskytnúť *päťdesiat robotníkov, lopaty, nosidlá, hoblíky, krompáče, železné náradia, lešenia a nevyhnutné veci k stavbe takéhoto typu*¹⁹. V nariadení Ferdinand ďalej prikazuje, *aby si dobre vybrali robotníkov a architektov, aby tam pracovali nepretržite, aj v súkromnom čase, aj počas sviatkov a aby im nedovolili sa rozprchnúť a zanechať stavbu, aby neodišli skôr, ako bude práca ukončená*.²⁰

⁸ ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. *Mestské opevnenie Bratislavy*. Bratislava : Obzor, 1974, s. 30.

⁹ Požiarly poriadok mesta Bratislavy, Bratislava okolo 1550. In DVOŘÁK, Pavel (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. VII. Turci v Uhorsku I*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2005, s. 246-248. ISBN 80-89222-00-5.

¹⁰ Archív hlavného mesta SR Bratislavy (ďalej AMB). Inventár listín a listov II. 1501-1563, listina č. 5103.

¹¹ Kostol stál v priestore dnešného kostola sv. Jána z Mathy, tzv. Trinitársky kostol, na Župnom námestí.

¹² Základy kostola boli objavené na Námestí SNP v priestore pred starou tržnicou.

¹³ AMB, listina č. 5116.

¹⁴ Aussvendig mauer 2 klaffter diks.

¹⁵ Schies lukhen dar innen 6 oder 7...

¹⁶ ORŠULOVÁ, Jana. *Heraldické pamiatky Bratislavy*. Bratislava : PT Marenčin, 2007, s. 21. ISBN 978-80-89218-64-6.

¹⁷ AMB, listina č. 5122.

¹⁸ Tamže: Cum pro bono Civitatis huius ac totius ipsius Regni nostri formositate et utilitate maiori aliqua fortificia prope Danubii et alibi ipsio extruere.

¹⁹ Tamže: Quinquaginta homines fabri laboratores vestri palis, rapris, scalpellis, ligonibus aliique ferramentis, rebris, essuprimentis ad aedificationem et exstructionem huiusmodi necessariis.

²⁰ Tamže: ubi fabros et architectos aedificionum illorum ipsio applicavisse regnaverit et mittere, atque nibi fideliter et assidue laborare privatis et ferias, eosque phisico discedere aut dispergi ne permittatis, nisi opere et servitutes per... praepande fuerint impleto et consummato.

Úpravy na mestskom opevnení po roku 1526

Šestnásťte storočie prinieslo do Uhorska niekoľko inovácií v oblasti opevňovania. Postupne sa opúšťala gotická pevnostná architektúra a do popredia sa dostal taliansky renesančný fortifikačný systém. Významným činiteľom boli stavitelia a kamenári zo severu Apeninského polostrova. Od roku 1525 sa Lombardia stala súčasťou habsburského domína, a tak panovnícky dvor často povolával majstrov z tohto regiónu.²¹ V roku 1531 napísal Ferdinand I. svojmu vyslancovi do Benátok, aby poslal staviteľov a znalcov opevňovacích prác. O dva roky neskôr začali na viedenskom dvore pôsobiť talianski inžinieri, ktorých aktivitu sledujeme v ohrozených oblastiach Uhorska. Poverení boli predovšetkým dozornou činnosťou.²²

Pre nami opisované obdobie sa stalo charakteristickým, že pôvodné stredoveké hrady ako hlavné body ochrany krajiny stratili význam. Svojím situovaním, rozsahom a výškou nevyhovovali strategickým a taktickým podmienkam nového vedenia boja. Gotická vertikála bola nahradená novou, renesančnou horizontálou, ktorú zasiahnuť nebolo ľahké. Hradby do úzadia zatlačili mestské opevnenia, veľké mestské pevnosti, ktorých prednosť spočívala najmä v tom, že v nich mohla byť väčšia vojenská posádka; vybavené boli dielňami na strelivo a zbrane, mohli v nich uskladniť väčšie množstvo zásob potravín a vojenského zariadenia, a takto obstáť pri obrane i pri dlhšie trvajúcim obliehaní.²³

Stavebné úpravy na mestskom opevnení prebiehali už pred nami vymedzeným medzníkom, teda pred rokom 1526. Z komorných kníh sa dozvedáme, že úpravy spojené s údržbou Rybárskej brány, hradieb a priekopy v jej blízkosti prebehli v rokoch 1510 a 1520.²⁴ V roku 1520 bola podľa archívnych údajov dobudovaná veža pri Michalskej veži, v pôdoryse s tvarom pretiahnutého bastiónu s oblým až polkruhovým ukončením.²⁵ Spomína sa výplata majstrovi Franciskovi. V roku 1532 sa v účtoch spomína ako Prašná bašta.²⁶

V komorných knihách sa od roku 1524/25 začali pravidelne uvádzať výdavky na talianskych murárov. Už v roku 1524 sa spomína taliansky majster Ján, ktorý sa v rokoch 1524 – 1541 podieľal na oprave Vtácej veže, Michalskej brány, Pekárskej veže, ale aj na stavbe tehelne a dolného mestského kúpeľa. Je pravdepodobné, že sa jedná o bratislavského murárskeho majstra Jána de Spazo, ktorý sa zaviazal postaviť studňu na hrade Červený Kameň

²¹ KÓOŠOVÁ, Petra. Príspevok k činnosti fortifikačných staviteľov pôvodom z Apeninského polostrova na území dnešného Slovenska na prelome stredoveku a novoveku. In *Musaica*, 2007, roč. 25, s. 144. ISBN 978-80-223-2450-2.

²² ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. Talianski stavitelia a umelci v službách habsburského dvora. In BAĎURÍK, Jozef (ed.) *Slovensko a habsburská monarchia v 16. – 17. storočí*. Bratislava : Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut, Pobočka v Bratislave a Katedra slovenských dejín a archívnictva Filozofickej fakulty UK v Bratislave, 1994, s. 93.

²³ LICHNER, Ján. Stavebný charakter mestských hradieb a opevnení za čias tureckého nebezpečenstva na Slovensku. In *Vlastivedný časopis*, 1964, roč. 13, s. 1.

²⁴ MUSILOVÁ, Margaréta – HORANSKÝ, Peter. Rybárska brána v Bratislave znovu objavená. In *Pamiatky a múzeá*, 2002, č. 1, s. 39. ISSN 1335-4353.

²⁵ *Podrobný umelecko-historický a architektonický výskum SÚPSOP*, blok č. 3, II časť. Uložené v Dokumentácia MÚOP Bratislava.

²⁶ ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana et al. *Pamiatková obnova záhrady U červeného raka*. Bratislava : Príroda, 1982, s. 12.

za odmenu 700 zlatých, ale skôr než ju dokončil, v roku 1550 zomrel. V práci potom pokračoval jeho vnuk Iuan de Simon de Pessara.²⁷

Prirodzene, zvýšenú stavebnú aktivitu na mestských hradbách sledujeme po roku 1526, keď sa hrozba vzrastajúceho tureckého nebezpečenstva stala každodennosťou. Mesto posilňovalo a rozširovalo mestské hradby a kameň na to potrebný dovážalo na lodiach a pltiach z Deutsch-Altenburgu. Množstvo kameňa sa pritom spotrebovalo aj na vojenské účely – pri výrobe kamenných gúľ do diel. Výstavba pokračovala takým tempom, že miestne tehle nestačili pokryť spotrebu. Už v roku 1524 zakúpilo mesto 15 000 tehál vo Viedni, neskôr sa tehly dovážali na lodiach z Hainburgu.²⁸

Po neúspechu Ferdinandových vyslancov v Istanbuli sa sultán pripravoval na výpravu proti Viedni, ku ktorej sa turecké vojská dostali koncom septembra 1529. V tomto období prišli do kontaktu s tureckými útočníkmi aj obyvatelia dnešného Slovenska. Dediny na pravom brehu Dunaja, ako napríklad Rusovce a Čunovo, boli vyplienené.²⁹ V Bratislave na vzniknutú situáciu reagovali už nami vyššie spomenutými bezpečnostnými opatreniami.

V roku 1529 bola v rámci protitureckých opatrení zamurovaná Rybárska brána. V užívaní zostala len bránka pre peších a drevený most. Zanechaný priechod pre chodcov bol sedem stôp vysoký a tri stopy široký. Počas archeologického výskumu Rybárskej brány v roku 2001 objavili 24 ks drevených pilót, ktoré boli pozostatkom dreveného mosta. Po zamurovaní sa Rybárska brána nazývala „bránička“.³⁰ O bráne tesne pred jej obnovou napísal Matej Bel: „*Mestský prefekt ju však dal po správe o moháčskej katastrofe uzavrieť. Len vzhľad ponechal dvere, ktoré prepúšťali chodcov.*“³¹

Stavebná činnosť na hradbách pokračovala v 30. rokoch 16. storočia. Dňa 25. mája 1531 odpovedali kráľovskí vojenský radcovia bratislavskému mešťanostovi, richtárovi a radcom, že im môžu poslať staviteľa len na krátku dobu.³² Dňom 29. mája 1531 bol datovaný návrh Juraja de Spatia³³ na vybudovanie mestských opevnení, stavieb a priekop od brány sv. Michala až k bráne sv. Vavrinca a Rybárskej bráne, ktorý staviteľ predložil bratislavskému richtárovi, mešťanostovi a radcom.³⁴ Predkladáme pokus interpretácie návrhu Juraja de Spatia na stavebné úpravy mestského opevnenia.

Najskôr chcel vybudovať *Vtáčiu baštu tak, aby ani mesto, ani hrad nemohli byť ostreľované, aby ani Bratislava nemala slabinu na protiútok.*³⁵ Ďalej túto baštu podľa šnúry na dĺžku 24 a obvod 80 siah vysunúť pred mestskú hradbu a (táto) bašta na bojovanie by mala

²⁷ KRAJČOVIČOVÁ, Klára. Cech murárov a kamenárov v Bratislave. In *Bratislava. Spišy Mestského múzea v Bratislave*, zv. 7, 1971, s. 226.

²⁸ Tamže, s. 221-222.

²⁹ KOPČAN, Vojtech. *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava : Veda, 1986 s. 33.

³⁰ MUSILOVÁ, HORANSKÝ, ref. 24, s. 39-42.

³¹ *Bratislava Mateja Bela : výber z diela Notitia Hungariae novae historico-geographica I., 2. zv., vyd. r. 1735-1736 vo Viedni*. Ján Dubovský et al. Bratislava : Obzor, 1984, s. 117.

³² AMB, listina č. 5142.

³³ V prameni uvádzaný ako Jorii de Spatio, Jerii de Spatio.

³⁴ AMB, listina č. 5145.

³⁵ Tamže: Vogel thurn gegen den slos geleg(-) so auf werde vo den stat noch dem slos khein beschutz haben mag, auch an gantz(-) stat Prespurk khein schweth(-) ort zur gegenwer.

*siahať do priekopy.*³⁶ Ďalej, priekopu od takej bašty rozšíriť hore na šesťnásť a dole na dvanásť siah.³⁷

Priekopa okolo sv. Michalskej brány mala byť vybudovaná podľa iných priekop, pričom *by mala mať taktiež vodu.*³⁸ Priekopa by mala mať rovnakú hĺbku a *od základu výšku dvoch mužov.*³⁹ Za časť týchto prác mal Juraj de Spatio dostať *troje pracovné topánky, jeden kabát s dobrým základom a pracovný stôl.*⁴⁰ Podľa mienky staviteľa bolo potrebné *Svätolaurinskú bránu od starej cesty zamurovať.*⁴¹ Tunajšia bašta, *ktorá je vystrčená von, má byť dve siahy hrubá, a tak tvrdá ako mestské opevnenie.*⁴²

Ďalej mala byť *vodná priekopa od Svätolaurinskej brány až po tábor pri Dunaji zaobstaraná novou vodou.*⁴³ *Vodnú priekopu od nárožnej bašty pri Svätolaurinskej bráne je potrebné po Obuvnícku baštu dole realizovať,* pričom náklady na túto prácu vyčíslil *na 2 000 rýnskych zlatých.*⁴⁴

*Priekopa pri Rybárskej bráne, ako aj priekopa pri Dunajskom prúde mali byť dobre a potrebné prebudované.*⁴⁵ *Priekopa pri Obuvníckej bašte až po Vtáčiu baštu dole pod hradom mala byť rozšírená.*⁴⁶

Z roku 1532 sa zachovali dva záznamy o stave mestského opevnenia. V prvom z nich podáva bratislavský senát Ferdinandovi I. správu o *stave opevňovacích prác v meste a o rôznych opatreniach vo vzťahu na obranu mesta proti Turkom.*⁴⁷ Zároveň sa v listine píše o pomoci na opevňovanie Trenčína. V rovnakom roku vyhotovil bratislavský senát podrobný záznam o spevňovaní mestských hradieb a brán,⁴⁸ ktorého interpretáciu predkladáme.

V úvode sa píše o Svätomichalskej veži, *ktorá je teraz novo navýšená a podľa potreby má byť zosilnená.*⁴⁹ *Mestská priekopa pri Svätomichalskej bráne až k najmladšie dokončenej novej bašte*⁵⁰ *bola vykopaná plytko.*⁵¹

³⁶ Tamže...nach der schuner Inn der Wiet 24 und inn der Rund achtsig klaffter inn den graben her aus von der Statmaur ain Passtei zun streichwarn...

³⁷ Tamže...der graben von solcher Passtei und oben 16 und unten 12 klaffter erweiten werde.

³⁸ Tamže...auch das wasser gehalten mag.

³⁹ Tamže...den grundt bei zweier Man hech mit haben mag.

⁴⁰ Tamže...dreier werkh schuech, ain mantel mit ain guett(-) grundt und werkhstukh(-)...

⁴¹ Tamže...das Sandt Lorentzen thor inn alt weg vermaurt...

⁴² Tamže...die passtei so weit die von ausser ist zu baiden orten in die ii klaffter dik(-) so zech als die passtei an ir selbs ist die statmaur raich(-).

⁴³ Tamže...der wasser grabenso vom neuen wasser vang von Sandt Lorentzen thor bis fur den Taber inn den der thonaw.

⁴⁴ Tamže...nuttlich(-) zesein das der gros wasser graben von dem Ecken thur bei Sandt Lorentzen thor bis zum Schuester thurn hinab aussgefueht... vnkhosten...die 2 000 fl. R.

⁴⁵ Tamže...vermautt Er guet vnd nuglich zesein das Visch thor so inn denselb(-) graben vnd dem Thonaw stram zu gert auffgethon(-)...

⁴⁶ Tamže...graben von schuester thurn...bis zum vogl thurn uden dem slos zuerweitern...

⁴⁷ AMB, listina č. 5282.

⁴⁸ AMB, listina č. 5277.

⁴⁹ Tamže...zu raist ist jetz newlich notturfftig klich beuestigt werden.

⁵⁰ Pravdepodobne myslí Prašnú baštu postavenú v roku 1520.

⁵¹ AMB, listina č. 5277: Der statgraben von Sandt Michels thor bis zu der jungst volendten neuen pastei so gar seicht...

Mäsiarsku vežu, jej krov a takisto jej múr bolo potrebné zvýšiť a opraviť, zarovnať cimburie a hradby vyrovnat'.⁵² Svätolaurinská brána a jej vodná priekopa bola dokončená.⁵³

Pekárska bašta, ktorá stojí vedľa Laurinskej brány, mala byť zarovnaná s krovom a múrmi mestských hradieb. Bola vystavaná kruhovým pôdorysom, aby bol na nej zabezpečený dobrý výhľad.⁵⁴ Pri tej Pekárskej bašte bola nedávno rozšírená mestská priekopa.⁵⁵ (Tunajšie) hradby boli vylepšené a navýšené.⁵⁶

Od Rybárskej brány až k rohu mesta, kde stojí Obuvnícka bašta, bola realizovaná mestská priekopa a hradby mali byť navýšené.⁵⁷ Voda doestskej priekopy okolo spomenutej veže⁵⁸ bude onedlho (pozn. každým dňom) dokončená.⁵⁹

(Priekopa od) Vydrickej brány po Dóm sv. Martina mala byť nevyhnutne zaobstaraná vodou a rozšírená o dvadsať krokov.⁶⁰ Okolo farského kostola sv. Martina bol vystavaný posilnený plášť.⁶¹ Ďalej sa spomína malá silná vežička v cvingri múrov, ktorá má byť zahrnutá do opevnenia.⁶² Mestská priekopa medzi Dómom sv. Martina a Vtáčou baštou mala byť prehĺbená a zaobstaraná vodou.⁶³

Z archívnych správ vyplýva, že pri úpravách mestského opevnia po roku 1526 sa stavitelia zameriavali najmä na hĺbenie, rozširovanie a zavodňovanie priekop, ktoré tak zabraňovali útočníkovi pristúpiť k múrom hradieb.

Výskumom sa podarilo zistiť dno priekopy okolo mesta na troch miestach: pri severozápadnom nároží je to vo výške 146,60 m n. m., pri Michalskej bráne 142,00 m n. m. a pod mostom Vydrickej brány 135,12 m n. m. Za zdroj vody považujeme Dunaj, ktorého priemer výšky hladiny nemal v období 13. – 18. storočia presahovať 134 m, čo by znamenalo výšku hladiny rieky pod úrovňou dna priekopy v jej západnej a severnej časti. Môžeme uvažovať o akejsi vodnej nádrži v priestore, kde dnes stojí kostol a kláštor kapucínov. Z nej sa mohlo realizovať napájanie severného ramena priekopy. Terasovanie, ktoré by bolo v takomto prípade potrebné, bolo výskumom doložené pri Michalskej bráne. V západnom úseku hradieb

⁵² Tamže: Der flaiskh(-) thurn so an dem tachwerkh vnd dem dem gneur hoch xndt starkh(-) soll abgetrag(-) vnd mit dem zimnen der stat mauer vngleicht werden.

⁵³ Tamže...ist...vendet.

⁵⁴ Der pekh(-) thurn der nechts dei Sandt Lorentzen thor ist von noten das er an dem dachwerkh und gemeur der statmaur vrgleicht und inn die rund(-) inn die statmaur pestest werde damit man ain guet gschun...

⁵⁵ Tamže: Bai damselbn pekh(-) thurn ist newlich der stat graben so wasser hate r weitert.

⁵⁶ Tamže...mauer an vil orten ein gedelln gepessert vndt nach zum wenigst(-) ains maus hoch erchut wurde.

⁵⁷ Tamže: Von dem Visch(-) thor bis an das Eyk der stat do der schuester thurn stert ist statgraben aussgefuert die furter maur gepessert erhocht vndt ershur werde.

⁵⁸ Myslí Obuvnícku baštu.

⁵⁹ AMB, listina č. 5277...das wasser wirt inn erlich(-) tag volundet der Statgraben umb denselben thurn.

⁶⁰ Tamže: Vndt das Wedritz(-) thor bis fur Sandt Martins kirchen solt notturfftiglich(-) damit Er wasser haben mocht ertiefft vndt auff 20 schrit erwaitert werden.

⁶¹ Tamže: Vmb Sandn Martins pharkhirchen were von notn das ain starker mantel dwier man hoch aussgefuert wurde.

⁶² Tamže: Ain kleins starkhs thurnle darnach inn dir zwing(-) mauer sollt inn die statmaur gefest werden.

⁶³ Tamže: Der statgraben zwesch(-) Sandt Martin vndt dem Vogl thurn soll auch damit er wasser haben mig ertiefft...

boli takéto terasy aspoň dve, jedna v úseku od severozápadného nárožia hradieb po Dóm sv. Martina, druhá od Dómu sv. Martina po Obuvnícku baštu. Nemožno však vylúčiť ani druhú alternatívu, že mestské priekopy v tejto časti boli suché s výnimkou južného ramena, resp. napúšťanie vodou sa konalo iba v čase vojenského ohrozenia.⁶⁴ Zavodňovanie priekop si môžeme predstaviť tak, že cieľom obrancov bolo priekopu vodou rozbahníť, nie cielene ju vodou naplniť, aby tak rozbahnený terén zabránil použitiu obliehacích strojov.

Ďalej sa stavitelia zamerali na úpravu vstupných brán, zvyšovanie mestských múrov. Pozornosť sa venovala mestským baštám. Viackrát sa spomína Vtáčia bašta, ktorá, ako sa uvádza, bola nevyhnutná od založenia mesta.⁶⁵

Listiny poukazujú na budovanie hradieb v plnom rozsahu v 30. rokoch 16. storočia. Na základe umelecko-historického a architektonického hĺbkového výskumu je do tohto obdobia datovaný vznik hradobného a parkanového múru pri Michalskej bráne, na vonkajšej strane vymedzený priekopou, z vnútornej strany domami č. 3 a 5 na Zamočnickej ulici.⁶⁶ Autori výskumu píše: „Určujúcim v stavebno-historickom vývoji objektu je obdobie, kedy dochádza v záujme lepšej obrany k horizontálnemu charakteru opevnenia. Profil hradobného múru je najširší v dolnej časti, zužuje sa konicky smerom hore až po úroveň ochodze, ktorá je približne vymedzená horizontálnou rímou v tvare oblúna. Nad ňou je rovný vertikálny úsek so strieľňami. Tento charakter múru poukazuje na prameň, ktorý sa na našom území prvýkrát objavuje v roku 1535. Je to výstavba opevnenia Červený Kameň, dokonalejšieho typu. Naše poznanie tak vylučuje závery podrobného umelecko-historického a architektonického výskumu SUPSOP/Bratislava, 1972, blok č. 3, 2. časť slohových analýz, kde tento hradieb/, tj. Hradobný múr, parkanový múr a parkan/ je vyznačený ako stredoveký.“⁶⁷

Umelecko-historický a architektonický výskum Michalskej veže realizovaný v 70. rokoch 20. storočia taktiež poprel starší výskum o nadstavbe osembokého nadstavca veže v rokoch 1511 – 1517, ktorý sa opiera o historické správy.⁶⁸ Autorov výskumu viedla k novému hodnoteniu epitafná doska z červeného mramoru na ľavej strane južného priečelia veže, umiestnená vo výške štvrtého podlažia susedného domu. Zamurovaný fragment epitafnej dosky súvisí zrejme s nariadeniami z rokov 1530 a 1531 o zbúraní kostolov za hradbami. Údaje z rokov 1512 a 1513 o položenom základe Michalskej veže a o tom, že sa vyplatí vysekanie kamenného mestského erbu na Michalskú vežu, súvisia zrejme s predpokladanou vonkajšou bránou za mostom a priekopou. Autori výskumu prišli k záveru, že nadstavba veže sa uskutočnila až v období príprav mesta na obranu proti Turkom, teda medzi rokmi 1529 – 1534.⁶⁹ Takáto skutočnosť korešponduje s nami predloženou správou

⁶⁴ ŠEVČÍKOVÁ, Pamiatková obnova, ref. 26, s. 5-8.

⁶⁵ AMB, listina č. 5277. Der vogl thurn so die vast notturfftigst wer der stat were wirt...

⁶⁶ ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana – PAGÁČOVÁ, Zlatica – ČAPKOVIČOVÁ, Viera. Červený rak I. etapa, zadné fasády domov č. 3 a 5 na Zamočnickej ulici /hradobný a parkanový múr/. Umelecko-historický a architektonický hĺbkový výskum. Uložené v Dokumentácia MÚOP Bratislava.

⁶⁷ Tamže, s. 1-2.

⁶⁸ Podrobný umelecko-historický a architektonický výskum SUPSOP, blok č. 3, I. časť. Uložené v Dokumentácia MÚOP Bratislava.

⁶⁹ ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana – OBUCHOVÁ, Viera. Michalská veža. Bratislava : Príroda, 1984, s. 13.

o nadstavbe veže, ktorú podáva záznam z roku 1532.⁷⁰ V súvislosti s protitureckou obranou bola nadstavaná veža do výšky, kde je v súčasnosti osadená ochodza. Na treťom poschodí bola zrušená drevená vysunutá ochodza (resp. arkier) položená na drevených konzolách. Na 1., 2. a 3. poschodí boli rozšírené strieľne. Nezmenené ostali tie strieľne, ktoré po výstavbe predbránia stratili funkciu, lebo boli nízko, v priestore 2. poschodia.⁷¹

Turecké nebezpečenstvo neutíchlo ani v 40. rokoch. V roku 1541 sa Turci zmocnili Budína a frontové línie posunuli k Ostrihomu a Komárnu na Dunaj a Ipel' s novými bojovými cieľmi – zmocniť sa Bratislavy a Viedne ako kľúčových pozícií na výpady na západ. Ferdinand I. bol v roku 1547 nútený pristúpiť na turecké mierové podmienky. Toto obdobie využili obidve strany. Novozverbovaných žoldnierov z Čiech, Moravy a Sliezska poslal Ferdinand I. do Bratislavy.⁷²

Stavebné práce na opevnení mesta pokračovali aj v 40. rokoch 16. storočia. V roku 1540 poslal správu⁷³ *pánovi richtárovi, mešťanostovi, ako aj ďalším dôležitým* Hanns Furstennauer. Vo svojom liste, v ktorom oslovoval *Vašu milosť tohto kráľovského mesta*,⁷⁴ ponúkol svoje služby na vybudovanie opevnení tam, *kde to bude naplánované a potrebné*, a tam, *kde sa môžeme stretnúť s nepriateľmi*.⁷⁵ V správe dal Hanns predstavenstvu na známosť svoju žiadosť, v ktorej *ponúka k dispozícii svoje umenie od Boha*, pričom *by sa rád ponúkol do služieb ochrániť toto mesto v správnom čase*.⁷⁶

V roku 1546 miestodržiteľ a ostrihomský arcibiskup Pavol Varda nariadil bratislavskému richtárovi, mešťanostovi a radcom, aby zakročili proti Šimonovi Kayorovi, lebo neoprávnenne zabral pozemky bratislavskému prepoštovi Františkovi Ujlakymu. Pozemok dostala bratislavská prepozitúra od mesta za pozemky pri Dóme sv. Martina, kde vybuodovali mestské múry a opevnenia.⁷⁷

V druhej polovici 16. storočia bola situácia v Bratislave, zdá sa, pokojnejšia. Turecké ťaženie sa sústredilo najmä do banských oblastí dnešného stredného Slovenska či oblasti Novohradu, aj keď mobilizujúca situácia v meste pretrvala.⁷⁸

Dňa 4. decembra 1553 obyvatelia mestskej štvrte pri bráne sv. Vavrinca a z Dunajskej a Špitálskej ulice žiadali bratislavského richtára, mešťanostu a radcov, aby dali otvoriť mestskú bránu alebo postaviť novú bránu s vchodom do mesta.⁷⁹ Okolo polovice 16. storočia boli realizované zmeny na predbrání Michalskej brány. V najvyššej nadstavanej časti barbakanu vybuodovali kvôli lepšiemu účinku strelnej zbrane nové strieľne so širokorozvretým ostením. Asi v poslednej štvrtine 16. storočia prešla úpravou aj veža. Bola navýšená o osemboký nadstavec s fortifikačným charakterom. Vo všetkých múroch sú strieľne. Nad-

⁷⁰ AMB, listina č. 5277.

⁷¹ ŠEVČÍKOVÁ, OBUCHOVÁ, ref. 69, s. 13-14.

⁷² HORVÁTH, LEHOTSKÁ, PLEVA, ref. 4, s. 96-97.

⁷³ AMB, listina č. 5724.

⁷⁴ Tamže...euer erstnn W. zw wissen ob von notten were diestr khumglichn Standt...

⁷⁵ Tamže...wo es die zait erfordert vnd die noth es wer pay tag oder nacht das man mit sollichn(-) gesthuetz geristet were dem faydt dormit zw prgegutn vnd widerstandt zu thuen...

⁷⁶ Tamže...khunst wie mir got vorlihen ewr waisheit dieser khumglichn stadt zw rettung so es die stundt und czeit erfordert...

⁷⁷ AMB, listina č. 6090.

⁷⁸ KOPČAN, ref. 29, s. 43-67.

⁷⁹ AMB, listina č. 6679.

stavbu veže spomína dokument z roku 1588, ktorý sa vzťahuje na vysokú platbu za nadstavbu, za zlátenie a pomedžovanie. Na konci 16. storočia osadil na vežu novú cibuľu so zástavkou Jakub Taab. V tomto období upravili pravdepodobne aj podbranie veže, ktoré zaklenuli tehlovou klenbou. Zvon vo veži je datovaný rokom 1589.⁸⁰

O mestskom opevnení v druhej polovici 16. storočia vypovedá mestská kniha o rozdeľovaní vojenskej mestskej stráže, ktorá bola vedená v rokoch 1568 – 1586. Funkcia knihy súvisela s organizáciou vojenskej povinnosti obyvateľov mesta, ktorí sa v prípade potreby mali podieľať na jeho obrane. Dozvedáme sa, že domobrana Bratislavy bola v tomto období rozdelená na 13 častí: Radnica, námestie; Vydrická brána, bašta Himmelreich a na hradbách ku kostolu; od kostola na hradbách k Vtácej bašte; Vtáčia bašta a na hradbách; od Vtácej bašty na hradbách k Michalskej bráne; na Michalskej bráne, na bolverku a na hradbách; Nová bašta pri Michalskej bráne a ďalšia bašta na hradbách; Židovská a Mäsiarska bašta a na hradbách; na Laurinskej bráne, na bolverku a na hradbách; na Pekárskej bašte a na hradbách až k Polbašte; na Rybárskej bráne, na hradbách k Polbašte *unter Lorentzl Mair*; od Rybárskej brány, na hradbách až k objektu zvanému *Kerekhesch haus* (dom Kerekesovcov); na Obuvníckej bašte, na hradbách až k objektu zvanému *Kerekhesch haus* (dom Kerekesovcov). Ďalej sa spomína personálne obsadenie velenia domobrany na jednotlivých úsekoch.⁸¹

V druhej polovici 16. storočia boli v meste stále prítomní talianski stavitelia. Už v roku 1552 sa miestni kamenári a murári zlúčili do jedného cechu, aby ľahšie odolávali konkurencii talianskych majstrov.⁸² V závere storočia, 30. júna 1599, poslali bratislavskí kamenári a murári sťažnosť mestskej rade proti konkurencii talianskych staviteľov, ktorí vraj nemajú ani rodné listy.⁸³ Mestská rada rozhodla, aby talianski a miestni (nemeckí) majstri založili spoločný cech. V novom štatúte z roku 1600 sa píše: „*Zabrániť akýmkoľvek roztržkám a zachovávať pokoj, jednotu a dobré poriadky v nastávajúcom spoločnom cechu nemeckých a talianskych murárov a kamenárov.*“⁸⁴

Fortifikačná činnosť v 17. storočí

Počas 16. storočia sa učenie talianskych škôl rozšírilo v podstate po celej Európe. Tieto teoretické a praktické skúsenosti využili na počiatku 17. storočia inžinieri pre vlastné návrhy, ktoré súhrnne označujeme ako španielska a staroholandská inžinierska škola. Na učenie talianskych škôl nadviazali aj domáci odborníci žijúci na území Svätej ríše rímskej. Hlavným predstaviteľom staronemeckej inžinierskej školy sa stal Daniel Specklin ešte v 2. polovici 16. storočia. Jeho nasledovníci položili základ kliešťového systému opevňovania. Ten bol založený na princípe striedania rovných front vstupujúcich pod uhlom 90° a vystupujúcich pod uhlom 60°, ktoré tak udelili príslušnému fortifikačnému prvku tvar hviezdice.⁸⁵

⁸⁰ ŠEVČÍKOVÁ, OBUCHOVÁ, ref. 69, s. 12.

⁸¹ BODNÁROVÁ, Katarína. Bratislavská mestská kniha Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže (1568 - 1586). In *Vojenská história*, 2010, roč. 14, č. 1, s. 84-85. ISSN 1335-3314.

⁸² SEGEŠ, Vladimír. *Remeslá a cechy v starom Prešporku*. Bratislava : PT Marenčin, 2010, s. 211-212. ISBN 978-80-8114-049-5.

⁸³ KRAJČOVIČOVÁ, ref. 27, s. 226-227.

⁸⁴ SEGEŠ, ref. 82, s. 212.

⁸⁵ KUPKA, Vladimír. *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*. Praha : Nakladatelství Libri, 2005, s. 11-12. ISBN 80-7277-254-6.

Na území dnešného Nemecka vyšlo viacero tlačených a rukopisných diel o vojenskej technike. V Uhorsku tento typ literatúry vo väčšej miere chýba. Poznáme náučné poznámky o pevnostiach od Adama Zrínskeho *De fortification militare*. Rukopis s pevnostnými náčrtmi a plánmi vznikol pravdepodobne v roku 1681. Ďalej sa v tomto období teórií fortifikácie venoval poľský kňaz Lukáš Mösch. V Podolínci prednášal študentom poetiky a rétoriky v rámci matematiky predmet *Architectura militaris*.⁸⁶

Pre 17. storočie je v Uhorsku na jednej strane typické pokračovanie a dovŕšenie renesančného pevnostného staviteľstva, na druhej strane narastali tendencie charakteristické pre fortifikácie baroka, ktoré začali postupne prevažovať. Na renesančné tendencie nadviazali najmä novopostavené pevnosti budované ako pravidelné kompozičné celky opakujúce skoro všetky druhy fortifikácií predošlého vývoja. Osnova pôdorysu takýchto pevností mala prevažne schematický geometrický tvar, ktorého základom bol trojuholník, štvorec a ich rotácie.⁸⁷

V 17. storočí pracovali talianski majstri v službách Habsburgovcov naďalej. Na prelome 16. a 17. storočia boli stavitelia z Apeninského polostrova prijímaní aj do služieb uhorskej šľachty. V roku 1620 prišiel do Viedne Giovanni Battista Pieroni da Galiano. V tomto období pracoval v Mosonmagyaróvári a v Bratislave. V roku 1622 odišiel do Prahy, ktorá sa stala hlavným centrom jeho pôsobenia.⁸⁸ V 30. rokoch 16. storočia bol prestavovaný Bratislavský hrad pod dohľadom cisárskeho architekta Giovanniho Battistu Carloneho.⁸⁹ Architekt spolu so staviteľom J. Alberthalom pracovali aj na stavbe Pálffyho paláca pri dnešnej Zámockej ulici.⁹⁰

V druhej polovici 17. storočia vstúpil do služieb Habsburgovcov Giuseppe Priami, ktorého činnosť si priblížime.

Giuseppe Priami

Taliansky fortifikátor Giuseppe Priami sa narodil dňa 21. januára 1615 v talianskej obci Villa Lagarina.⁹¹ Bol v poradí štvrtým dieťaťom Ippolita Priamiho a Lucretie Malgariti, ktorí mali spolu jedenásť detí. Vojenskej kariéry sa venoval jeho o dva roky mladší brat Lodovico, ktorý dosiahol hodnosť kapitána. Rodina Priami prišla do obce Villa Lagarina z Verony v roku 1561, keď sa sem presťahoval Nicolò, pradedo Giuseppeho Priamiho.⁹² Vo Villa Lagarina im patrila dom na Piazza della Fontana, dnes Palazzo Madernini. Počas 17. storočia sa rodina Priami presťahovala do neďalekého Rovereta.⁹³

⁸⁶ HAUSNER, Gábor. Uhorská vojenská literatúra v 17. storočí. Základná charakteristika uhorskej vojenskovedeckej literatúry. In *Vojenská história*, 2009, roč. 13, č. 4, s. 96. ISSN 1335-3314.

⁸⁷ DANGL, Vojtech – KOPČAN, Vojtech. *Vojenské dejiny Slovenska II*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1995, s. 63. ISBN 80-967113-2-8.

⁸⁸ KUPKA, ref. 85, s. 284.

⁸⁹ PLAČEK, Miroslav – BÓŇA, Martin. *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava : Slovart, 2007, s. 77. ISBN 978-80-8085-287-0.

⁹⁰ ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. *Zbúraná židovská Bratislava*. Bratislava : PT Marenčin, 2012, s. 120. ISBN 978-80-8114-143-0.

⁹¹ Archivio Parrocchiale di Villa Lagarina, *Libro dei Nati II* (1593-1645), carta 142 verso.

⁹² ADAMI, Roberto. Villa Lagarina al tempo del Cavalieri. In *Giovanni Battista Cavalieri. Un incisore trentino nella Roma dei Papi del Cinquecento : Villa Lagarina 1525 – Roma 1601*. Nicolodi : Comune di Villa Lagarina, 2001, s. 43.

⁹³ MARZANI, Maria Beatrice. Palazzo Madernini. In *Quaderni del Borgoantico 1. Alla*

Prvotné Priamiho projekty boli určené pre oblasť českých zemí. Prvá zmienka o ňom sa spája s mestom Cheb a s nariadením cisára Ferdinanda III. z 3. júna 1652 na jeho prestavbu na odolnú pohraničnú pevnosť. Na projekte pracoval spolu s Priamim pravdepodobne taliansky staviteľ Francesco Pieroni de Galiano. Najvýraznejším prvkom nového opevnenia bola reťaz siedmich mohutných zemných a tehlových bastiónov a kurtín na južnej a východnej strane mesta. Pre severnú stranu mesta bol naprojektovaný len jediný ravelin pri moste cez rieku Ohře, bývalý hrad bol projektovaný ako citadela. Z roku 1653 pochádza Priamiho návrh opevnenia pražského Vyšehradu. Zrejme kvôli finančným nákladom nebol projekt prijatý. Ferdinand III. schválil na realizáciu jednoduchší projekt talianskeho generála de Conti, paradoxne bol však v roku 1656 Priami na určitú dobu poverený riadením stavby, pričom opravil niektoré nedostatky v de Contiho pláne.⁹⁴

Ďalšie Priamiho projekty boli určené pre oblasť dnešného Slovenska, kde vzrástlo bezprostredné ohrozenie zo strany Turkov. Priami bol ustanovený za veliteľa Žitného ostrova. Medzi Komárnom a Bratislavou naprojektoval niekoľko pomerne jednoduchých pevností so zemnými násypmi.⁹⁵ V roku 1663 vypracoval progresívny projekt opevnenia Bratislavy, ktorý si ďalej predstavíme, v rovnakom období si Mikuláš Pálffy nechal od Priamiho vypracovať návrh opevnenia hradu Červený Kameň.⁹⁶ Ani jeden z týchto projektov sa nezrealizoval.

V roku 1667 bola v Prahe vydaná príručka *Prejav o nutnosti opevniť hranice štátov alebo hlavne Českého kráľovstva*, ktorej autorom je Giuseppe Priami – Baron di Rovorat.⁹⁷ Priami s rokom 1663 vyjadril *bolesti spôsobené Turkami v Uhorsku a na Morave, ktoré sú ešte vždy značné a živé, ako bol sám svedkom*. Na tieto útrapy spomínal Priami ako vojenský veliteľ Bratislavy.⁹⁸ Ďalej zmienil *novú pevnosť Leopoldov, rok 1665, najlepšieho tvaru*.⁹⁹

Bratislava v 17. storočí

Začiatkom 17. storočia pokračovala s Turkami pätnásťročná vojna, trvajúca v rokoch 1593 – 1606. Ešte pred jej vypuknutím žiadal na sneme v Bratislave arciknieža Matej od uhorských stavov na tureckú vojnu väčšie prostriedky.¹⁰⁰ V roku 1604 zasadal v meste

scoperte delle dimore storiche di Villa Lagarina, 2000, s. 17.

⁹⁴ VONDROVSKÝ, Ivo. Giuseppe Priami – veľhlasný, ale neznámy fortifikátor. In *Sborník Krajského muzea Karlovarského kraje*. Cheb : Krajské muzeum Karlovarského kraje, 2006 [vyd. 2007], s. 176-177. ISBN 978-80-85018-58-5.

⁹⁵ Tamže, s. 178.

⁹⁶ Pozri: 100. Hrad Červený Kameň s areálom. Medirytina C. Meriana podľa nákresu J. Priamiho. 1672. Kat. 146. In ZÁVADOVÁ, Katarína. *Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. a XVIII. storočí*. Bratislava : Tatran, 1974, 436 s.

⁹⁷ PRIAMI, Giuseppe. *Discorso fatto circa la necessita del fortificar de stati o Confini specialmente del Regno di Bohemia*, Praga, 1667. Dostupné na internete: http://books.google.sk/books?id=CXtUAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. [Citované 10. 08. 2014].

⁹⁸ Le priagé che Tartati passando la Baga l' anno 1663 a Fraijstatel in Ungaria e Moravia, caggionorono sono fin hoggi irresanabili, e fresche, e questo con proprii occhi ho uisto, mente mi fu conferito il commando militare in Possonia.

⁹⁹ ...real forte, del Nome Leopoldina Nova, l'anno 1665, in ottima forma...

¹⁰⁰ KOPČAN, Vojtech – KRAJČOVIČOVÁ, Klára. *Slovensko v tieni polmesiaca*. Bratislava : Vydavateľstvo Osveta, 1983, s. 55-56.

snem, ktorý riešil, okrem iného, otázky súvisiace s povstaním Štefana Bočkaja. Medzitým Bočkajovo vojsko obsadilo celé dnešné Slovensko a približovalo sa k Bratislave. Mestská rada nechala uzavrieť Rybársku a Laurinskú bránu, posilnila stráže a nariadila obyvateľstvu vydržovať vojsko. Obranu mesta a hradu viedol plukovník Mörsberg. Povstanci boli oslabení a dňa 23. júna 1606 bol vo Viedni podpísaný mier.¹⁰¹

Ďalšie povstanie proti panovníkovi Ferdinandovi II. viedol Gabriel Betlen, ktorému sa 14. októbra 1619 pomerne ľahko podarilo obsadiť Bratislavu.¹⁰² Pokus dobyť mesto cisárskym vojskom pod vedením generála Dampiera bol neúspešný. Až 7. mája 1621 obsadili mesto cisárske vojská pod vedením generála Bauquoya. Betlen však pritiahol k Bratislave opäť. Svoje delostrelectvo rozložil pri Suchom mýte smerom na Michalskú bránu, v priestore dnešného Námestia SNP a pri Laurinskej bráne. Cisárske vojská donútili Betlena na mierové rokovania v roku 1622 v Mikulove, avšak čoskoro Betlen znova boje obnovil. Až podpísaním Bratislavského mieru v roku 1626 sa povstanie ukončilo.¹⁰³

V rokoch 1663 – 1664 prebehla s Turkami vojna, počas ktorej sa rozšírila turecká moc na Slovensku. Už v roku 1663 sa Turci zmocnili Nových Zámkov, najvýznamnejšej protitureckej pevnosti na Slovensku, Nitry, Levíc a menších opevnení. V tomto období zvýšeného tureckého nebezpečenstva vznikol projekt Giuseppeho Priamiho spočívajúci v premene Bratislavy na modernú protitureckú pevnosť. Vašvársnym mierom z 10. augusta 1664 boli potvrdené cisárske straty v Uhorsku, dohoda ale dovoľovala postaviť pevnosť na pravom brehu Váhu – pevnosť Leopoldov. Ako reakcia na uhorskou šľachtou neprijatý mier bolo sprisahanie Františka Vešeléného.¹⁰⁴ Odpoveďou panovníka bolo zrušenie uhorskej ústavy, a krajinu spravovalo gubernium. Na Bratislavský hrad prišiel splnomocnený vojenský diktátor vo funkcii uhorského miestodržiteľa Ján Gašpar Ampringen, ktorý z Bratislavy odišiel až v roku 1677.¹⁰⁵

V roku 1665 vyslali Turci do Viedne poslov, medzi ktorými bol cestovateľ Evliya Čelebi.¹⁰⁶ O Bratislave poznamenal: „*Výzerá ako biela doska v tvare mandle. Z jednej strany leží na brehu Dunaja a z druhej strany sa ťahá smerom k Novým Zámkom. Má celkom tritisíc pekných domov pokrytých šindľom a postavených z kameňa, obklopených záhradami a vinicami. Mesto je obohrnané tritisíc aršinov dlhým jednotenným múrom a opevnené. Na siedmich miestach má vybudované malé veže. Má spolu tri brány.*“¹⁰⁷

Turci ohrozovali Bratislavu opäť v roku 1683, ku ktorým sa pridali Imrich Thököly so svojím povstaleckým vojskom. Turecká armáda pokračovala smerom na Viedeň, ku ktorej hradbám prišla dňa 14. júla 1683. Úlohou Thökölyho bolo obsadiť Bratislavu, čo sa mu, z obavy obyvateľov pred násilím, podarilo.¹⁰⁸ Mesto s okolím oslobodil až Karol Lotrinský

¹⁰¹ HORVÁTH, LEHOTSKÁ, PLEVA, ref. 4, s. 99.

¹⁰² BARTL, Július. Stavovské povstania uhorskej šľachty v 17. a na začiatku 18. storočia v kontexte slovenských dejín. In *Vojenská história*, 2008, roč. 12, č. 2, s. 38. ISSN 1335 – 3314.

¹⁰³ HORVÁTH, LEHOTSKÁ, PLEVA, ref. 4, s. 100.

¹⁰⁴ DANGL, KOPČAN, ref. 87, s. 158-167.

¹⁰⁵ HORVÁTH, LEHOTSKÁ, PLEVA, ref. 4, s. 100.

¹⁰⁶ Slovenský preklad z diela tureckého cestovateľa: ČELEBI, Evliya. *Kniha ciest*. Preklad Vojtech Kopčan. Bratislava : Tatran, 1978, 328 s.

¹⁰⁷ Tamže, s. 304. Pozri tiež: DRENKO, Zoltán. Bratislava v 17. storočí očami tureckého cestovateľa. In *Bratislava. Spisy mestského múzea*, zv. IV, 1969, s. 350.

¹⁰⁸ KOPČAN, KRAJČOVIČOVÁ, ref. 100, s. 158.

po porážke Turkov pri Viedni za pomoci poľského kráľa Jána Sobieskeho. Začal sa tak postupný odchod Turkov z Uhorska. V roku 1704 musel princ Eugen Savojský brániť Bratislavu pred povstaleckým vojskom Františka II. Rákociho. Medzitým boli turecké vojská zahnané až k dolnému toku Dunaja. Satumarským mierom z roku 1711 sa skončilo obdobie tureckých výbojov, teda aj jedno z najťažších období v dejinách Bratislavy.¹⁰⁹

Záťažou pre Bratislavčanov neboli len bezprostredné obliehania a obsadenia, ale aj prítomnosť vojakov, ktorí boli v meste ubytovaní alebo mestom iba prechádzali. Mesto ročne odvádzalo na štátnych daniach 3 000 zlatých, pričom prítomní vojaci vyžadovali rôzne služby. Bratislavská stolica požiadala panovníka, aby odstránil ťarchy a zakázal vojakom predať víno, pivo a mäso v Bratislave a inde.¹¹⁰

Práce na mestskom opevnení v 17. storočí

Podobu mestského opevnenia na začiatku 17. storočia môžeme rekonštruovať na základe medirytiny vydané v roku 1608 pri príležitosti korunovácie kráľa Mateja.¹¹¹ Podhľad na mesto je zachytený z východnej strany. Uprostred mesta je štylizovaný pohľad na korunováciu panovníka v Dóme sv. Martina. Mesto je obkolesené priekopou, ktorá je západne od Michalskej brány suchá. Na tento stav nás upozorňujú dva terče zobrazené v priekope. Na existenciu strelnice v tejto časti priekopy poukazuje Tivadar Ortvay. Poznomenáva, že *sa táto časť nazývala Strelecká priekopa – Schiessgraben*.¹¹² Michalská brána má podobu, akú nadobudla v závere 16. storočia. Je posilnená o predbranie s padacím mostom. Medzi Michalskou a Laurinskou bránou sú zobrazené dve bašty, akiste Prašná a Mäsiarska. Pozdĺž tejto časti opevnenia sa tiahne parkánový múr, hlavný múr je posilnený vysunutým arkierom. Laurinská brána pôsobí menej pompézne ako Michalská brána. Taktiež je posilnená predbráním s mostom cez priekopu. Nárožia južnej časti opevnenia sú doplnené kruhovými baštami, Pekárska a Obuvnícka, vysunutým kruhovým pôdorysom do priekopy. Uprostred úseku sa nachádza Rybárska brána s mostom ponad priekopu. Západný úsek hradieb nie je na medirytine dostatočne viditeľný.

Z roku 1621/1622 pochádza záznam o obhliadke mestského opevnenia, veží a brán s pokynmi na odstránenie nedostatkov. Súčasťou spisového materiálu sú úpravy o otváraní mestských brán a úpravy o prípravách mesta na obranu.¹¹³ Dňa 23. februára 1621 vydal Betlen vojnový plán, podľa ktorého boli cechy povinné, tak ako to bolo už aj predtým v stredoveku, obsadiť im vyznačené veže a bašty.¹¹⁴ K tomuto obdobiu sa viaže správa z roku 1623 o zlepšení vyťahovacieho mosta pred bránou (barbakánu) Michalskej brány.¹¹⁵

¹⁰⁹ HORVÁTH, LEHOTSKÁ, PLEVA, ref. 4, s. 102-103.

¹¹⁰ KOHÚTOVÁ, Mária. Protiturecká obrana a Bratislavská stolica (2. polovica 17. storočia). In *Studia Historica Tyrnaviensia IV*, 2004, s. 142-143. ISBN 80-8082-005-8.

¹¹¹ 20. Korunovácia Mateja v Bratislave. Medirytina J. Holzmüllera. 1608. Kat. 24. In ZÁVADOVÁ, ref. 96.

¹¹² ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Staré mesto*. Bratislava : PT Marenčin, 2006, s. 12. ISBN 80-89218-12-1. Pozri tiež poznámku č. 6.

¹¹³ AMB. Inventár spisového materiálu VI., L. 30 N. 1-3/G. 12 401.

¹¹⁴ FAUST, Ovídius. *Zo starých zápisníč mesta Bratislavy*. Bratislava : Universum, 1933, s. 47.

¹¹⁵ ŠEVČÍKOVÁ, OBUCHOVÁ, ref. 69, s. 13.

V roku 1638 bola M. Merianom¹¹⁶ vytlačená medirytina *Topografia kráľovského mesta Bratislava, ľudovo Preßburg, Horné Uhorsko voči Dunaju. Situované so susedným hradom, kde je uchovávaná svätá kráľovská uhorská koruna*.¹¹⁷ Medirytina zachytáva pohľad na Bratislavu zo severu. Západnému úseku hradieb dominuje Vtáčia bašta, ktorá je výrazne vysunutá pred mestský múr. Medzi ňou a Michalskou bránou sú tri bašty. Hradbový múr je bez cimburia, okrem krátkeho úseku medzi Michalskou bránou a jej susednou západnou baštou. Pred Michalskou vežou je vybudovaný barbakán. Úsek hradieb medzi Michalskou a Laurinskou bránou vystihuje hlavný múr s cimburím, posilnený parkanovým múrom a štyrmi baštami. Na vedute je zachytený taktiež pás vonkajšieho opevnenia s dvomi bránami a priekopou. V 17. storočí ťažisko obrany spočívalo práve na vonkajších opevneniach. Historické pramene sa vzťahujú na ich opravu a údržbu.¹¹⁸

Veduta mesta z roku 1638 sa stala, na základe podobnosti, zrejme predlohou na zobrazenie Bratislavy, ktoré nachádzame na mape z roku 1663.¹¹⁹ Mapa znázorňuje *mestá a opevnenia okupované Turkami*, zároveň označuje *mestá kresťanov*.¹²⁰

S priekopníckym projektom opevnenia Bratislavy vystúpil Giuseppe Priami v roku 1663,¹²¹ v tom čase ako vojenský veliteľ Bratislavy.¹²² Na medirytine je mesto zobrazené z juhu spolu s Dunajom a časťou pravého brehu rieky. Podrobná legenda určuje 22 častí označených písmenami A-W. Výšinu s hradnou budovou, ktorej brána mala byť prístupná mostom (A,B),¹²³ projektoval ako citadelu. Vnútorne opevnenie malo mať obdĺžnikový tvar so štyrmi bolverkami na rohoch (C).¹²⁴ Opevnenie bolo posilnené tzv. polmesačnou hradbou (hradba nazvaná podľa tvaru polmesiaca, tal. mezza luna, bola umiestnená v priekope pred hrotom bastiónu)¹²⁵, ktorá je na medirytine zobrazená zo západnej, južnej a východnej strany (D).¹²⁶ Okolo obvodu hradného návršia projektoval systém rohových hradieb – hornwerck (E).¹²⁷ Nižšia západná plošina hradného vrchu mala byť zabezpečená proti západu korun-

¹¹⁶ Archontologia cosmica, sive imperiorum, regnorum, principatuum, rerumque publicarum omnium per totum terrarum orbem commentarii luculentissimi- opera et studio Jo. Ludovici Gotofredi, qui eos primo gallice per D.T.V.Y. conscriptos- Pierre d'Avity. Franccfurti : Matthaei Merian, 1638, s. 389.

¹¹⁷ Topographia regiae liberaeq civitatis Posoniensis, vulgo Preßburg, Hungariae superioris ad Danubium. Sita cum adiacenti castro, ubi sacra regni Hungariae corona conservatur.

¹¹⁸ ŠEVČÍKOVÁ, OBUCHOVÁ, ref. 69, s. 13.

¹¹⁹ AMB. Zbierka mám a plánov. Mapa č. 359.

¹²⁰ Oppida omnia et propugnacula hoc signo notata a Turcis occupata sunt. Christianorum autem urbes hac nota.

¹²¹ Eigntlicher Grundriss der Statt und Königlicher Residenz-Schloss Presburg, wie dieselben A 1663 zu Fortificieren angegeben worden Durch Herrn Joseph Priami Freihern und der Zeit Ihre Röm. Kais. Maj. Commendanten daselbst. Medirytina L. Schnitzera bola súčasťou výstavy Bratislavský hrad na grafikách od 19. 05. 2012 do 31. 12. 2013 v Historickom múzeu SNM. Publikované v: ZÁVADOVÁ, ref. 96, grafika č. 29. ŠEVČÍKOVÁ, Mestské opevnenie, ref. 8, s. 27 a i.

¹²² Il commando militare in Possonia, pozri poznámku č. 98.

¹²³ Das Königl. Schloßes. Presspurg gebew. Schloß Thor und Brucken.

¹²⁴ Neue bollwerck zu mache.

¹²⁵ Pozri Slovník vybraných termínov: http://komarno.sk/content/necarte/svk/slovník_vybranych_termínov.htm. [Citované 10. 08. 2014].

¹²⁶ Neue halbe Monde.

¹²⁷ Neue hornwerck umb den umb kreiß.

nou hradbou, tzv. kronwerk, pozostávajúcou z jedného stredného a dvoch polobastiónov zriadených na krídlach kurtíny (F).¹²⁸ Flankovacia plocha s kurtínou bola projektovaná pri širokom a hlbokom západnom údolí. Priestor bol určený na defenzívu a zadržanie nepriateľa na nejaký čas (G,H).¹²⁹ Ponad západné údolie mal prechádzať most dlhý 100 *schue*.¹³⁰ Vstup na most mala brániť na druhej strane údolia polmesačná hradba (I,K).¹³¹ Priestor pod hradom, približne oblasť osád Vydrice a Zuckermangel, ktoré sú na pláne znázornené ako prázdne plochy, teda Priami rátať s ich asanáciou, mali byť opevnené šiancami s *uzavretím Dunaja* (L).¹³² Z archeologických výskumov vieme, že už v 17. storočí sa v tomto priestore na pobrežnom pásme Dunaja uskutočnili terénne úpravy, navážky.¹³³

Priami ponechal okolo mesta staré hradby so štyrmi bránami a mestskou priekopou (N, O, P).¹³⁴ V južnej priekope projektoval útočné bašty alebo kaponiéry, ktoré by slúžili na obranu priekopy. Jedna z nich je vyznačená pred Obuvníckou baštou, ďalšie dve po stranách Rybárskej brány (♀).¹³⁵ Pozdĺž priekopy projektoval osem šiancov či ravelínov; na nárožniach, po stranách Rybárskej brány, oproti Michalskej bráne a pri Laurinskej bráne. Priekopa mala byť zaobstaraná kontreskarpou (Q).¹³⁶ Okolo mesta chcel Priami vybudovať široký oblúk novej línie bastiónov a kurtín s priekopou a kontreskarpou napojený na hradnú citadelu (R,S).¹³⁷

Zabezpečený mal byť taktiež priestor dostupný loďkovým mostom (M).¹³⁸ Na ľavej strane Dunaja mali realizovať nové *vonkajšie hradby* (T).¹³⁹ Vyústenie mosta na pravom brehu rieky bolo chránené šiancom, vonkajšou hradbou a priekopou s eskarpou (V,W).¹⁴⁰

Priamiho návrh spočíval v premenení Bratislavy na modernú pevnosť 17. storočia. Projekt rátať s asanáciou budov z priestoru medzi novým a starým opevnením mesta, ako aj z predpolia nového opevnenia, v priestore vtedajších predmestí. Každý takýto objekt bol potenciálnym záchytným bodom útočníka. Rozsiahle práce boli finančne a časovo veľmi náročné. Keď veliteľ mesta generál Strozzi chcel začať s búraním, obyvateľstvo sa vzbúrilo a celú akciu prekazilo.¹⁴¹ Priamiho projekt sa nerealizoval, veď už v roku 1664 cisárske vojská dobyli od Turkov Nitru a Levice a 10. augusta 1664 bol vo Vasvári uzavretý mier na dvadsať rokov.¹⁴² Za takéhoto stavu sa mohol Priamiho projekt javiť ako zbytočný.

Vasvársnym mierom sa však turecká hrozba neskončila. Dňa 4. júna 1667 Marcus

¹²⁸ Ein Cronewerck auff den berg gegen Abendt.

¹²⁹ Flanc: Facie und ein Cortin einen braitten tieffen thal zu defendieren den feindt ein zeitlang auff zu halten. Die tiffe braitter thal.

¹³⁰ Zrejme myslí Schuh, teda Fuß – stopa. 1 stopa je približne 0,3 m.

¹³¹ Ein brucke in 100 schue lang über den Thal. Ein halber Mond seiten des thalß die brucken zu belecken.

¹³² Schanzen Schloß und Thonaw zu schließen.

¹³³ OBUCHOVÁ, Viera. *Pribehy z dejín Bratislavy*. Bratislava : PT Marenčin, 2013, s. 190. ISBN 978-80-8114-312-0.

¹³⁴ Alt Statt Maur, die Thoren, die Statt graben.

¹³⁵ Berenbasten oder Caponierer.

¹³⁶ Neue angefangene schanzen oder Ravelin grabe sambt Contrascarpa.

¹³⁷ Neue Real benckhe zu machen. Real graben und Contrascarpa.

¹³⁸ Die schiff bruckhe.

¹³⁹ Neue außenwerckhe.

¹⁴⁰ Schanz über die Thonaw. Außenwercken graben und Scarpa.

¹⁴¹ HORVÁTH, LEHOTSKÁ, PLEVA, ref. 4, s. 126.

¹⁴² KOPČAN, ref. 29, s. 141-142.

Antonius Gaffor à Paar informuje Štefana Petróczyho o mocenských snahách Turkov. Mimo iného píše: „*Prešporčania obavaje se Turka mesto i predmestie pevnia mury i bašty spravuji.*“¹⁴³

V roku 1668 napísal Bratislavskej stolici Leopold I. Oznamoval, že cez stolicu pôjde na východ vojsko, ktoré treba živiť. Aby obyvateľstvo bolo v bezpečí pred Turkami, odporučil opevniť sídla, mestečká a dediny ohradiť múrmi.¹⁴⁴

Nové opevnenia boli realizované na hrade; juhozápadná časť s Leopoldovou bránou postavenou v roku 1674.¹⁴⁵ V 70. rokoch 16. storočia nechal generál Strozzi postaviť brány s bastiónmi v palisádach na Špitálskom a Schöndorfskom predmestí.¹⁴⁶ V priestore dnešného Kollárovhovho námestia stál bastión ešte začiatkom 20. storočia, na čo poukazuje fotografia.¹⁴⁷ Tivadar Ortway o priestore vtedajšieho Obilného trhu poznamenal: „*Voľakedy sa námestie nachádzalo za vonkajším mestským opevnením. Časť starých múrov vidieť dodnes, v susedstve vážnice siahajú až na trhovisko.*“¹⁴⁸

Od konca 17. storočia sa mesto stavebne rozvíjalo v plnej miere. V roku 1687 napísal Jacobus Tollius vo svojom cestopise: „*Priekopy mesta sú močaristé, veže sa rozpadávajú, v priebehu storočia slúžia už ako núdzové byty, prerážajú sa na nich okná...*“¹⁴⁹ Chátrajúce hradby začínali byť skôr prekážkou ako nevyhnutnosťou. Matej Bel v 30. rokoch 18. storočia v diele *Notície o bratislavských hradbách* poznamenal: „*Hradby, ktoré pozostávajú, ako sme už povedali, z dvojitého múru sa pomaly starobou rozpadávajú, ba na nejakom mieste možno vidieť aj to, že sú prerezané oknami, a to v tých končinách, kde sú k hradbám pristanované meštianske domy. Ináč tu i tam sú pooblepované spôsobilými malými dvorcami, ba aj vežatými pevnosťkami. Okolo vedie do nerovnakej hĺbky vykopaná priekopa, pretože smerom na sever a západ je hlbšia a suchá, smerom na juh a východ je chatrnejšia a močaristá.*“¹⁵⁰

Z roku 1735 pochádza plán regulácie priekopy Rybárskej brány.¹⁵¹ Na dne priekopy bol vybudovaný murovaný kanál na odtok dažďovej vody.¹⁵² Rybárska brána prešla úpravou v 50. rokoch. Dňa 25. júna 1754 gróf Leopold Nádasdy upozornil, aby boli urýchlené práce na Rybárskej bráne a priekope.¹⁵³ Z rovnakého roku pochádza vyúčtovanie za práce na mestských priekopách.¹⁵⁴ Na existenciu kanála v južnej priekope Laurinskej brány nás upozorňuje mapa *Peripheria circa Portam Laurentiam*¹⁵⁵ z 18. storočia.¹⁵⁶

¹⁴³ HORVÁTH, Pavel (ed.). *Rabovali Turci... Výber z kroník a listov zo 16. a 17. storočia*. Bratislava : Tatran, 1972, s. 202, list č. 56 zo 4. júna 1667.

¹⁴⁴ KOHÚTOVÁ, ref. 110, s. 141.

¹⁴⁵ Nápis na bráne s datovaním MDC / LXXIII. Pozri ORŠULOVÁ, ref. 16, s. 18.

¹⁴⁶ ŠEVČÍKOVÁ, OBUCHOVÁ, ref. 69, s. 13.

¹⁴⁷ ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Ferdinandovo mesto*. Bratislava : PT Marenčin, 2004, s. 133. ISBN 80-88912-44-X.

¹⁴⁸ Tamže, s. 134.

¹⁴⁹ ŠEVČÍKOVÁ, Pamiatková obnova, ref. 26, s. 11.

¹⁵⁰ *Bratislava Mateja Bela*, ref. 31, s. 117-118.

¹⁵¹ Momentálne je plán v AMB nedostupný. Plán bol publikovaný v: MUSILOVÁ, HORANSKÝ, ref. 24, s. 41. Pozri tiež: HANÁK, Jozef – KOPUNCOVÁ, Barbora. *Prešporcké opevnenia*. Bratislava : PT Marenčin, 2007, s. 119. ISBN 978-80-89218-53-0.

¹⁵² ...deducitur quomodo Canalis...in quem exitus aqua pluvialis...

¹⁵³ AMB, listina č. 10350.

¹⁵⁴ AMB, Inventár spisového materiálu VI., č. 15605.

¹⁵⁵ Okolie Laurinskej brány.

¹⁵⁶ AMB, Zbierka máp a plánov, mapa č. 1090. Pozri tiež mapa č. 1099.

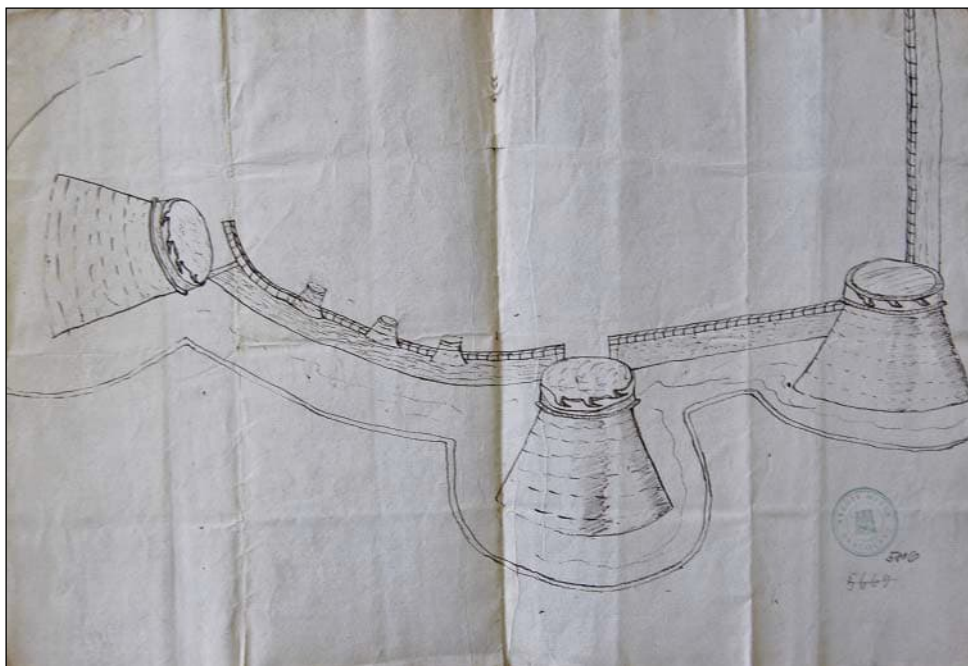
V roku 1758 bola ukončená obnova Michalskej brány. O rekonštrukcii informuje zdobená baroková olovená kartuša s nápisom:

Regnate Maria Theresia Avgvsta	Za vlády Márie Terézie
Senatus Populusqve Posoniensis	Senát a ľud Bratislavy
Renovavit	Obnovil
MDCCLVIII.	1758.

Michalská brána tak získala svoju finálnu barokovú podobu, ako ju poznáme dnes.

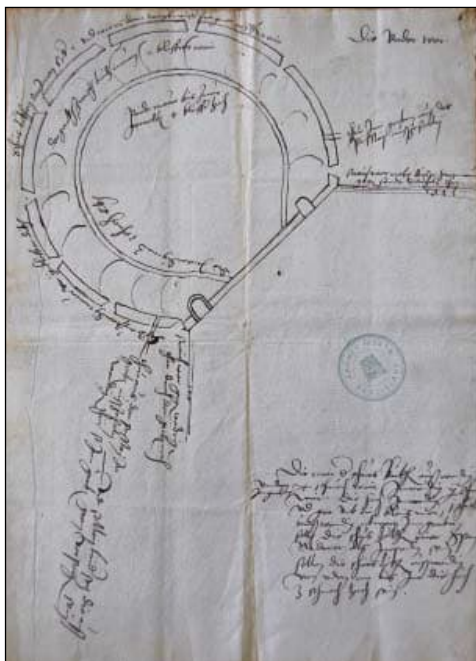
Na nariadenie Márie Terézie sa uskutočnila v roku 1775 veľká regulácia mesta podľa projektu F. A. Hillebrandta. Hradby na východnej a južnej strane boli spolu s bránami zbúrané, priekopy zasypané a na ich miestach boli vystavané nové domy. Počas 19. storočia boli zbúrané vonkajšie opevnenia, čím bolo staré mesto prepojené so svojím predmestím do jedného celku.¹⁵⁷

Obrázková príloha

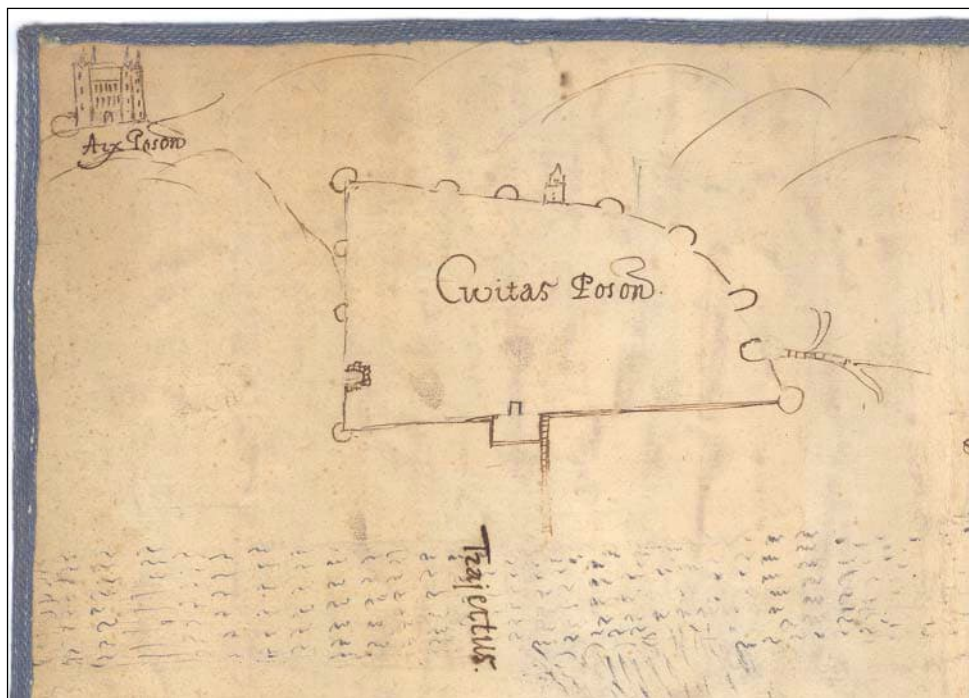

1. Nákres opevnenia s tromi vysunutými baštami. AMB, listina č. 5116.

¹⁵⁷ ŠEVČÍKOVÁ, Mestské opevnenie, ref. 8, s. 31.

2. Nákres bašty s technickým popisom.
AMB, listina č. 5116.

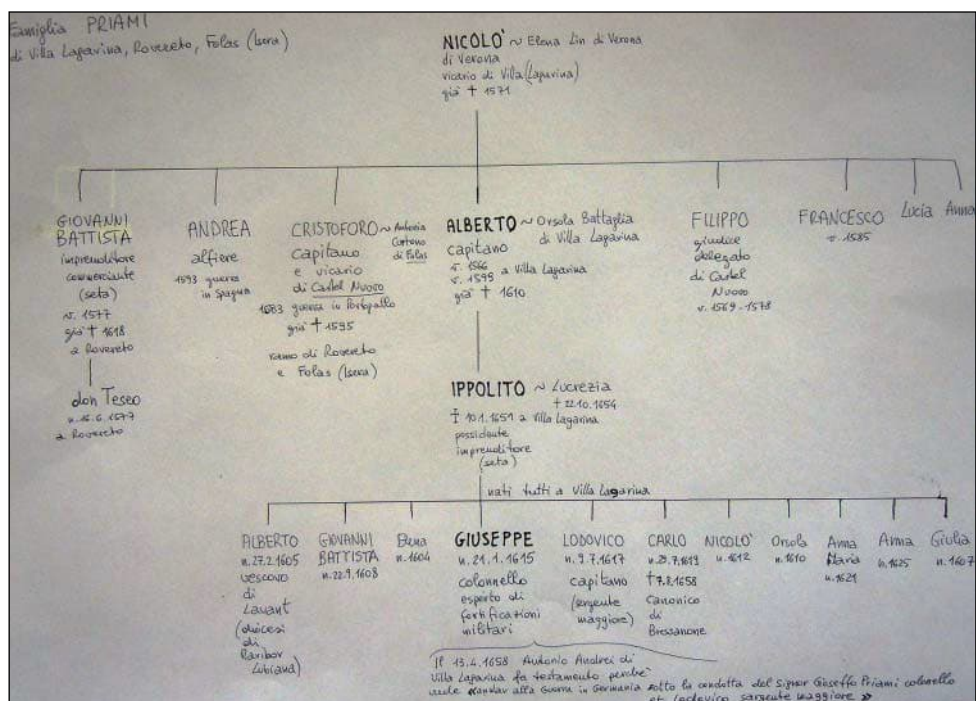
3. Mapa z roku 1685 zachytáva mestské hradby, bašty a brány. Zbierka máp a plánov
AMB, mapa č. 1017.

4. Veduta Bratislavy na mape z roku 1663. Zbierka máp a plánov AMB, mapa č. 359

5. Priamiho opevnenie Bratislavy z roku 1663. Medirytina L. Schnitzera bola súčasťou výstavy Bratislavský hrad na grafikách od 19. 05. 2012 do 31. 12. 2013 v Historickom múzeu SNM – foto Juraj Kucharík. Publikované v: ZÁVADOVÁ, Katarína. Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. a XVIII. storočí. grafika č. 29, ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. Mestské opevnenie Bratislavy, s. 27 a i.

6. Rodokmeň rodiny Priami. Vytvoril Roberto Adami na základe matrík z Villa Lagarina, Rovereto, Isere a Archivio di Stato di Trento.

7. Zachovaný západný úsek mestských hradieb s Vtáčou baštou.
Foto: Juraj Kucharik, 2014.

8. Okolie Laurinskej brány na mape z 18. storočia. AMB, Zbierka máp a plánov, mapa č. 1090

J. KUCHARÍK: AUSGEWÄHLTE ASPEKTE DER VERTEIDIGUNG GEGEN DIE TÜRKENBELAGERUNG PRESSBURGS MIT BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DER STADTBEFESTIGUNG

Die Verteidigung Königreich Ungarns während der Türkenbelagerung nahm mehrere bauliche Veränderungen der Burgen und Befestigungen in Anspruch. Mit der Zeit gerieten die Stadtbefestigungen, wie z. B. große städtische Festungen in den Vordergrund. In die Dienste des Habsburger Kaiserhofs wurden einige ausländischen Baumeister, hauptsächlich aus der Apenninischen Halbinsel, gestellt. Der vorliegende Beitrag dokumentiert diesen historischen Zeitraum am Beispiel Pressburgs.

In der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts wurden an der Pressburger Stadtbefestigung zahlreiche umfangreiche Umbauten durchgeführt, die anhand bisher unveröffentlichter Archivquellen dokumentiert werden. Besondere Aufmerksamkeit wird dem Konzept des Architekten Georg de Spatio aus dem Jahre 1531 und den Aufzeichnungen des Pressburger Stadtrates betreffend Stand der Stadtbefestigung aus dem darauffolgenden Jahr gewidmet. Mit 1540 wird ein Brief datiert, in dem der Baumeister

Hanns Furstennauer seine Dienste an die Stadt Preßburg angeboten hatte. Die hauptsächlich durch das Archivstudium erlangten Kenntnisse werden in Zusammenhang gebracht mit den Ergebnissen archäologischen, architektonischen und kunsthistorischen Forschungen, die in den 70. Jahren des 20. Jahrhunderts in der Umgebung des Michaelertors (Michalská brána) durchgeführt wurden. Die auf die Verteidigung fokussierte Tätigkeit der Stadt wird anhand der Bestimmungen des Preßburger Stadtrates und des österreichischen Kaiserhofs dargestellt, insbesondere wird die Verordnung des Kaisers Ferdinand I. näher erläutert.

Die Bauarbeiten an der Preßburger Stadtbefestigung wurden im 17. Jahrhundert fortgesetzt. Die Gefahren mehrten sich, als zu der andauernden Türkenbelagerung die antihabsburgischen Aufstände dazukamen. Der Stand der Stadtbefestigung wird vor allem am Beispiel der Veduten dokumentiert. Besondere Aufmerksamkeit wird dem Architekten Giuseppe Priami gewidmet; seinem Bauprojekt aus dem Jahre 1663 schwebte der Gedanke vor, Preßburg in eine moderne Festung umzuwandeln. Das Baukonzept von Priami wird anhand des Kupferstichs von L. Schnitzer dargestellt. Es werden 22 Punkte der auf Altdeutsch verfassten Legende des Kupferstichs ausführlich analysiert, die eine konkretere Vorstellung über Details des Bauprojekts von Priami ermöglichen. Das schriftliche Lebenswerk Priamis wurde zusammengestellt anhand von Unterlagen, die von Museo Civico di Rovereto, bzw. aus der Biblioteca Comunale di Volano e Villa Lagarina erworben werden konnten. Priami wird die Autorenschaft des Nachschlagewerks aus dem Jahre 1667 zugeschrieben unter dem Titel „Diskurs über die Notwendigkeit der Befestigung der Staaten und der Grenzen, insbesondere Königreich Böhmens“, zugeschrieben.

Der Schwerpunkt des letzten Teils des Beitrags liegt auf der Wende des 17. und 18. Jahrhunderts. Diese Periode gilt als die Zeit des allmählichen Niedergangs und der stufenweisen Auflösung von Stadtbefestigungen. Trotz dieser Tendenzen wurden gegen Hälfte des 18. Jahrhunderts in Preßburg das Fischertor und das Michaelertor umgebaut.